

Heikki Tiilikainen

**KYLMÄN SODAN
KAHDET KORITIT**

BAZAR

Heikki Tiilikainen

**KYLMÄN SODAN
KAHDET KORTIT**

BAZAR

Bazar Kustannus

© Heikki Tiilikainen 2024

Teos perustuu Heikki Tiilikaisen kirjaan *Kylmän sodan kujanjuoksu*,

Ajatus Kirjat ja Gummerus Kustannus Oy 2003.

Bazar Kustannus on osa Werner Söderström Osakeyhtiötä.

ISBN 978-952-403-410-4

Taitto Jukka Iivarinen / Taittopalvelu Vitale

Painettu EU:ssa

SISÄLLYS

Lukijalle	7
JOHDANTO	17
Suomen melskeinen menneisyys	
PELIMIEHET	41
Kekkonen ja hänen kenraalinsa	
MARE NOSTRUM	71
Suomenlahti – Neuvostoliiton sisämeri?	
HUIPULLA TUULI	101
Kenraali Keinosen arvoitus	
KAHDEN KERROKSEN VALMIUTTA.....	139
Tšekkoslovakian kriisin mainingit	
TÄHTÄIMISSÄ KOSYGIN JA KEKKONEN.....	180
Yllätysvierailu Hankoon lokakuussa 1968	
”SUOMEN-SYÖJÄ” VLADIMIR S. STEPANOV	198
”Tällainen sälli”	
TAISTELU MIELISTÄ	214
Sotilaat ja suostutteleva viestintä	

KAAPATTU TUPOLEV	280
Poliittinen pommikone	
PRONSSIN HENKI	304
Muistopatsaiden mutkikkaat vaiheet	
KYLMÄN SODAN KOHTAAMISIA	338
Pikkutapahtumia parketeilta ja puistoista	
KALUSTOA IDÄSTÄ JA LÄNNESTÄ.....	387
Business is business	
KARHUN SYLEILY	419
Neuvostomarsalkan esitys yhteisiksi sotaharjoituksiksi	
PALJON TYHJÄÄ MELUSTA.....	448
Tsurnuvuonon neuvosto-ohjus	
LOPPUSANAT	471
Lähdeluettelo.....	475
Henkilöhakemisto	483

LUKIJALLE

Tšekkoslovakian kriisi vuonna 1968 ja siihen liittynyt Hangon ”läheltä piti”-tilanne Kosyginin vierailun yhteydessä ovat hyviä esimerkkejä niistä ristiriitatilanteista, joihin suomalaiset sotilaat saattoivat joutua kylmän sodan aikana. Valtion poliittinen johto ja jopa omat korkeat esimiehetkin toimivat joskus tavalla, jota oli vaikea käsittää. Pahimmillaan ne tuntuivat edellyttävän alue- ja koulutusvastuussa olevilta komentajilta ja päälliköiltä sellaista tekemistä tai tekemättömyyttä, joka oli heidän maalleen, eikä siis johtajalle vannomansa valan vastaista.

Asia vaivasi minua vuosien mittaan, kun olin itsekin joutunut vakavasti valmistautumaan Suomen kaakkoisen merirajan aseelliseen suojaamiseen Tšekkoslovakian kriisin aikana. Näköala laajeni poliittiselle kentälle, kun olin jääkärikenraaliluutnantin ja Mannerheimin ristin ritarin A-E. Martolan adjutanttina Kyproksella, viisi vuotta pääesikunnassa *Ruotuväki*-lehden päätoimittajana ja siinä yhteydessä myös ETYK:n hoitaneen Liinamaan hallituksen puolustusministerin Erkki Huurtamon sihteerinä. Sotilaallinen kokemus kasvoi vielä YK-palveluksessa muun muassa Kashmirissa ja rannikkopatteriston komentajana. Sitten seuranneet neljätoista vuotta valtakunnallisen maanpuolustuslehden Suomen Sotilaan päätoimittajana monine mielenkiintoisine yhteyksineen antoivat lopulta jonkinlaisen tuntuman siihen monikerroksiseen simultaanipeliin, jota suomalaiset sotilaat olivat pelanneet säilyttääkseen puolustusvoimat toimintakykyisinä ja pitääkseen ulkopoliittisen johdon tyytyväisenä.

Lopullisen sysäyksen kirjan kirjoittamiseen antoi mukana-olo kadettikurssimme kirjatoimikunnassa. Sen myötä minulle aukeni, kuinka monessa vuonna 1961 kurssinsa aloittaneet nuoret miehet joutuivat olemaan mukana aktiiviuransa aikana. ”Kylmän sodan veteraaneista” puhuminen vaikuttaa kieltämättä dramaattiselta, mutta se ei ole aivan kohtuutonta liioittelua.

Heti alkuun näytti selvältä, että puolustusvoimien johto- ja suoritusportaiden toimintaa kylmän sodan aikana voi sen koko laajuudelta raapaista yhdessä kirjassa vain pinnalta. Kyseessä oli ajanjakso ja iso organisaatio. Perinteisen tutkimuksen teille läheminen olisi merkinnyt sekä ajallisia että aiheeseen liittyviä rajauksia, joita en halunnut tehdä. Oli luontevaa aloittaa tarkastelu noottikriisin tienoilta, josta oma aktiiviurani alkoi, ja jonka jälkeiset kokemukset olen jakanut monien palvelustoverieni kanssa. Tämän kriisin jälkeisistä tapahtumista on ollut helppo keskustella palvelustoverien kanssa. Sitä paitsi hyviä tutkimuksia kylmän sodan aikaisesta puolustuspolitiikasta ”ylätasolta” nähtynä on jo tehty. Näistä mainittakoon Pekka Visurin ja Pertti Salmisen teokset.

Jotain kuitenkin puuttui – puolustusvoimissa palvelevan kansalaisen suhde kaikkeen siihen, mitä hänen ympärillään turvallisuuspolitiikan nimissä pyöri. Tämä kirja onkin reportaasi ihmisten tasolta, kuvaus siitä ilmapiiristä, jossa sotilaat työnsä tekivät, onnistumisista ja epäonnistumisista. Tämä on kertomus siitä, miltä asiat vaikkapa tulenjohtotornissa, toimistopöydän takana tai tiedustelukoneen lasikuvun alla olevista yksinäisistä miehistä näyttivät. Muoto on antanut myös oikeuden keventää esitystapaa ja rohkean subjektiivisesti yksinkertaistaa asioita, kun se on tuntunut tarpeelliselta. Kepeys ei toivottavasti saa lukijaa unohtamaan, kuinka vakavista asioista pohjimmaltaan oli kysymys.

Kylmän sodan ajan tapahtumien tarkastelu painottuu 1960- ja 1970-luvuille ja ulottuu myöhempisiin aikoihin vain silloin, kun se on jatkuvuuden takia katsottu tärkeäksi. Presidentti

Mauno Koiviston kaudet jätän myöhempien tutkimusten varaan, sillä aika oli ainakin puolustusvoimien suunnasta katsottuna luonteeltaan jo toisenlaista – avoimempaa ja ennen pitkää myös vapaampaa kylmän sodan lauhduttua ja Neuvostoliiton painostuksen hälvettyä. Puolustusvoimissa koettiin huojuvantana myös presidentti Koiviston suorasukainen ja ammattitaitoinen suhtautuminen puolustuskysymyksiin. Tuon ajan kokeneita ihmisiä on tilaisuus kuulla myöhemminkin, ja monien mielenkiintoisten asioiden osalta on vielä voimassa salassapitovelvollisuus.

Olen tukeutunut tämän kirjan teossa paljon haastatteluihin. Jouduin kuitenkin jälleen toteamaan sen tunnetun asian, kuinka suuresti muistikuvat muuttuvat vuosikymmenien mittaan. Tukea on onneksi ollut melko hyvin saatavissa myös kirjallisuudesta ja Suomen salattavuusrajan ylittäneistä asiakirjoista ja saatavissa olevista kirjoista, joita on ilmestynyt melkoinen joukko. Ilmapiiristä, vaikutelmista, vaikuttimista ja muista immateriaalisista asioista puhuttaessa ei kuitenkaan aina ole saatavissa kirjallista materiaalia, joten haastattelut ovat korvaamattomia. Asian luonteesta johtuu myös tarve käyttää tekstissä konditionaalia ja potentiaalia enemmän kuin ehkä tutkimusraportille sallitaan, mutta toistaiseksi varmentamattoman ja jopa ristiriitaisen tiedon esittäminen saattaa edistää tapahtumien myöhempää selvittelyä.

* * *

Sotien jälkeen voimassa ollut sotaväen järjestyssääntö määrittä sotilaallisella kurilla tarkoitettavan ”annettujen käskyjen ja määräysten ehdotonta ja järkähtämätöntä noudattamista.” Sotilasorganisaatio on hierarkkinen, kerroksellinen, jolloin annettu määräys saattaa näyttää erilaiselta vaellettuaan pyramidin huipulta eri toimintatasojen läpi rakenteen perustaan. Sotilaallisen kurin määrittäminen sokeaksi tottelevaisuudeksi johtaa mahdottomaan tilanteeseen. Jos tällaista kuria toteutettaisiin

kirjaimellisesti, koko järjestelmä pysähtyisi kirskuen paikoilleen. Autoritaarinen komento-organisaatio vaatii voiteluaineekseen kohtuullisen tottelemattomuuden, kuten johtamistaidon teorioihin kuuluva niin sanottu Ashbyn laki todistaa. Organisaation toimivuutta ja ”taistelunkestävyyttä” voikin mitata sillä, kuinka se sallii ja kontrolloi järjestelmään väistämättömänä kuuluvan tottelemattomuuden. Suomalaisilla on tässä suhteessa jonkinlainen geneettisesti peritty tasapainottelun vaisto, mistä todistuksena on viime sotien jermuilu ja toisaalta armeijan kääntyminen ilman sisäistä konfliktia taistelemaan Lapin sodassa aiempia auttajia vastaan. Tämä ilmiö on kiinnostanut minua erityisesti tätä kirjaa tehdessäni.

Eräs haastatelluista upseereista luonnehti kantahenkilöstön kylmän sodan aikaista asennetta onnistuneesti: ”Homma oli kuin asekatkentää, kunnon tehtäviä ei annettu, mutta tiedettiin mihin pyrittiin, ja se tehtiin talonpoikaisjärjellä ja suomalaisella sydämellä”. Muuan toinen, operatiivisesta suunnittelusta vastannut upseeri luonnehti tilannetta näin: ”Suomen puolustusvalmistelut tähtäsivät pyytämättä tulevan avun torjumiseen”. Sillähän tietenkin tarkoitti YYA-sopimuksen toimeenpanoa.

* * *

Kekkonen, Neuvostoliitto, YYA ja jopa kommunistit alkavat olla nykyisin monille nuorille samanlaisia epämääräisiä historiallisia käsitteitä kuin 30-vuotinen sota ja isojako oli meidän ikäpolvellemme. Siksi katsoin tarpeelliseksi liittää alkuun suppeahkon katsauksen menneisyyteemme helpottamaan asioiden yhteyksien löytämistä.

Jouduin jättämään monia mielenkiintoisia asiakokonaisuuksia pois. Noottikriisiin syksyllä 1961 en kajoa ollenkaan, koska se oli luonteeltaan vahvasti poliittinen ja siitä on jo sanottu melkein kaikki tarpeellinen tutkimuksen keinoin. Monet herkulliset ulkomaankokemukset sotilasasiamiestehtävistä ja YK-missioneista täyttäsivät helposti oman kirjansa, ja Ahvenanmaan

ja muun Suomen sotilassuhteet olisivat tutkimisen arvoisia. Aiheet on valittu paljolti käytettävissä olevan aikalaismateriaalin ja tämäntapaiseen esitystapaan kuuluvan dramatiikan pohjalta. Muistitietona liikkuu paljon legendoja ja ”sankaritarinoita”, jotka toki ovat kertomisen arvoisia, mutta joita olen pyrkinyt erittele-
mään myös kriittisesti. Monet mielenkiintoiset ja epäilemättä usein todetkin haastattelulausekunnat on täytyneet jättää ainakin tässä vaiheessa käyttämättä, kun niihin ei ole vielä löytynyt riittävästi tukea dokumenteista.

Tarkkojen ajankohtien määrittäminen on osoittautunut hyvin vaikeaksi. Esimerkiksi Tšekkoslovakian kriisi oli monille puolustusvoimissa palveleville väkevä kokemus, jota he eivät ole unohtaneet. Useimmille kriisin alkua oli se dramaattinen vuoden 1968 elokuun 21. päivä, jolloin panssarit alkoivat yöllä kello 00.30 vyöryä rajan yli naapurimaista Tšekkoslovakiaan. Monille muille, erityisesti aluevastuussa oleville, se tarkoitti paljon pidempää ajanjaksoa. Kriisin merkkejä oli ollut näkyvissä jo usean kuukauden ajan. Huhuja alkoi syntyä pitkin kesää, kun Neuvostoliiton laivasto aktivoitui ja maavoimat näyttivät voimaansa Norjan rajalla. Punalippuinen laivasto oli liikkeellä Suomenlahdella ja Riianlahdella jo elokuun alussa, ja vielä syyskuussakin Suomenlahdella liikkui isoja laivasto-osastoja. Suomen osalta tilanne jatkui pitkälle syksyyn huipentuen pääministeri Kosyginin yllättävään tuloon Hankoon 7.10.1968. Kun Suomi tämän kriisin aikana oli virallisesti korostetun toimeton, ei siihen liittyvistä komentajien ja päälliköiden omakohtaisista uhkakokemuksista ja valmiuden kohottamistoimenpiteistä ole monenkaan muistiin jäänyt muuta kuin se, että ne tapahtuivat ”Tšekkoslovakian kriisin aikana”. Ja kun jokainen on kokenut kriisin ajallisesti erilaisena ja kun päiväkirja- tai muita merkintöjä ei paljon ole, tapahtumien kiinnittäminen kalenteriin on osoittautunut erittäin vaikeaksi. Jotkut muistot ovat vuosikymmenien mittaan ehkä vielä siirtyneet toisen otsikon alle, ja jokin vuosiohjelmaan kuulunut harjoitus saattaa palata mieleen

spontaanina valmiustoimenpiteenä. Näinkin hahmotetusta kuvasta on kuitenkin toivottavasti se hyöty, että aikakauden luonne tarkentuu ja tutkijat saavat siihen erilaisia ja ehkä uusia lähestymiskulmia.

Käytetyistä lähteistä on tehty kirjan loppuun lukukohtainen katsaus.

Oppiiko tästä kirjasta joitakin? Ehkä ainakin sen, että komento-organisaatioissakin tarvitaan runsaasti avoimuutta ja siihen nojaava tehokas sisäinen tiedotus. Jos sellaista ei ole, järjestelmän eri osien yhteistoiminta vaarantuu, ja järjestelmä muuttuu rykelmäksi. Näennäisesti ehjä pyramidiorganisaatiokin saattaa luhistua, jos eri tasoilla palvelevat ihmiset eivät hyväksy tai ymmärrä sen tavoitteita. Kun puolustusvoimien tehtävänä on perimmäisten arvojen, ennen kaikkea vapauden puolustaminen, eivät maan asevoimaa henkilökohtaisesti käyttävät ihmiset saisi millään tasolla koskaan joutua valintatilanteeseen esimiehiltä saatujen perustelemattomien käskyjen sekä toisaalta maalleen vannomansa valan ja oikeaksi uskomansa menettelyn välillä.

Sotavahinkoyhdistyksen säätiö on antanut tämän kirjan valmistelutöihin taloudellista tukea, mistä esitän parhaat kiitokseni. Niitä monia hyviä ystäviä, esimiehiä, alaisia, palvelus-tovereita ja asiantuntijoita, jotka ovat antaneet apuaan tämän teoksen aikaansaamiseksi, ajattelen lämpimin tuntein.

Helsingissä elokuussa 2003
Heikki Tiilikainen

2024

Kylmä sodan kujanjuoksu -kirjastani ei tullutkaan taakse jääneen historiallisen vaiheen muistokirjoitus. Jännite palasi, tosin uusin kytkennöin. Tuntuikin hyvältä, kun sotilasprofessori Marko Palokangas vielä viisitoista vuotta teoksen ilmestymisen jälkeen suositteli sitä Facebookissa sanoen, että se oli ”Karu kertomus kylmän sodan asetelmista ja Suomen ahdingosta suurvaltojen puristuksessa”.

Ilmapiiri kiristyi aina vain, ja nyt, Ukrainan ja Gazan tilanteiden raivotessa ehdotti kustantajani teoksen painamista uudelleen faksimilena. Suostuin tietysti, mutta toivoin kuitenkin, että voisin kirjata kunkin luvun yhteyteen kylmän sodan rintamilta taistelujen jälkeen esiin nousseita omaelämäkerrallisia tapahtumia, havaintoja ja oppejakin. Alkuperäisteoksen kustantaneesta Ajatus-kustantamosta Bazariin siirtynyt Ilpo Jäppinen suostui tähän, ja vanhan ja tuoreemman tiedon yhdistelmä on nyt käsissäsi uutena laitoksena, ja uudella nimellä. Yksi sota oli ohi, mutta uutta puuhataan taas. Peli jatkuu!

Olen itse kokenut ”kuuman” sodan. Ensimmäinen muistoni on Helsingin suurpommituksista helmikuussa 1944. Istuin alle kolmevuotiaana talonmiehen rouvan sylissä ja ihmettelin, mistä oikein oli kysymys. Kansakoululaisena opin jo pelkäämään Espooseen Porkkalasta näkyviä öisiä leimahduksia. Oppikouluni kävin Suomalaisessa Normaalilyseossa, jossa asiat puhuttiin perinteiseen tyyliin, ja jossa urheilutunneilla kivitettiin joukolla Pasilan läpi puuskuttavien punatähtisten miehistönkuljetusjunien portaissa roikkuvia hämmästyneitä sotilaita.

Meidän ikäpolvemme syntyi aseina puolustautuvaan maahan ja muokkautui henkisesti veteraaniperheissä kylmässä sodassa ja sen henkisessä ilmapiirissä. Sotilasuran valitseminen ei ollut vieras ajatus monellekaan, ja me sille ryhtyneet olimme sodan käyneiden miesten opissa.

Kylmä sota oli hankalaa aikaa useimmille – meille perinteisten isänmaallisten arvojen parissa kasvaville, toisille, jotka näkivät toivoa muilla suunnilla, ja miksi ei niille entisille vastustajillekin, jotka joutuivat jatkamaan elämäänsä diktatuurissa ja valehtelemaan vasten luontoaan ja oikeustajuaan. Rintamilla syntynyttä kansallista yhteishenkeä koeteltiin kylmän sodan vuosina monin tavoin, mutta voitto tuli vihdoinkin – Neuvostoliitto luhistui, ja usko parempaan maailmaan alkoi vahvistua. Kokemukset olivat kuitenkin jättäneet jälkensä, ja toipuminen vei aikansa valtioiden rikkoutuneiden välien korjautuessa normaaliin rauhanomaiseen menoon.

Tutkimustyötä olisi vielä paljon, enkä ole tätä teosta rakentanut sen pohjalta. Lähteitä kaikista kylmän sodan käännteistä ei ole, mitä tosiasiaa joidenkin nykyaikaan kasvaneiden tutkijoiden on vaikea kohdata. Toimijoiden kuulemisella on jo kauan ollut kiire, ja monen kohdalla se mahdollisuus on jo ohi. Vastainen historiankirjoitus joutuu, haluttiin tai ei, nojaamaan suureen määrään sirpaletietoa ja muistikuvia, joista kovalla työllä rakentuneen kuva siitä, mitä missäkin asiassa milloinkin tapahtui.

Toivon, että tämä *Kylmän Sodan kujanjuoksun* aineisto ja siihen liitetty materiaali *Kylmän sodan kahdet kortit* -nimisenä palvelevat osaltaan niitä, jotka haluavat rakentaa käsityksen Suomen sotienjälkeisen selviytymistarinan jatkosta sotilasnäkökulmasta katsottuna.

Tätä kirjoittaessa näyttää siltä, että tapahtuipa äkkiä revenneillä rintamilla Euroopassa mitä tahansa, kylmän sodan huurut nousevat koloista, joiden hetken kuviteltiin olevan jo tukittuja. Vaikka uusi tekniikka on muuttanut puolustautumisessa lähes kaiken, vanhat, taannoisen kylmän sodan ajatukset ja menettelytavat ovat edelleen käytössä, entistä hiotumpina ja uusilla alustoilla. Aintulaatuisilla kokemuksillamme voi olla vielä käyttöä. Niitä ei vielä ole syytä heittää kokonaan laidan yli, vaikka ne usein ikäviltä tuntuvatkin.

En ole voinut välttää tuomasta esille kahta asiaa, jotka jatkuvasti ovat tuntuneet ja tuntuvat tärkeiltä: vapaaehtoisen maanpuolustuksen järjestämistä yhden lipun alle sekä muutoksen havainnoinnin ja luovan ajattelun tärkeyttä myös sotilaallisissa, ei-teknisissä prosesseissa. Ne on lisätty tämän laitoksen lukuihin sopiviin yhteyksiin.

Toimittuani sotilaallisissa ja viestinnän eri alojen tehtävissä yli kuuden vuosikymmenen ajan olen rohjennut tuoda tähän *Kylmän sodan kujanjuoksun* eräänlaiseen jatkoteokseen matkan varrelta sellaisia omakohtaisia kokemuksia ja havaintoja, joista arvelen olevan, jollei hyötyä niin ainakin kevennystä näiden periaatteessa raskaiden mutta samalla perin inhimillisten asioiden lukijoille.

Materiaalin kokoamisessa vuonna 2003 mukana olleita kiitän vielä kerran. Uuden tukiryhmän ovat muodostaneet kadettikurssiveljeni, *Kahden rintaman välissä* -muistelmakirjamme koonneen työryhmän Aarno Suorsa, Matti Kausto, jälleen keran Ahti Lappi, Tapani Talari ja Seppo Tanskanen sekä erityisesti Risto Sinkkonen, jonka asekonstruktöörin tarkkuudella tekemistä muistiinpanoista olen saanut paljon apua. Olen voinut käyttää yhdessä kokoamaamme 48. maa- ja lentokadettikurssin ja 33. merikadettikurssin kahta omakustanteista muistelmateosta lähteinä tässä kirjassa. Monissa erilaisissa asioissa olen saanut tukea erityisesti Antero Kekkosealta, Tom Lundbergilta, Risto Penttiseltä, Kari Seléniltä ja Ville Luukkaselta. Koko tukijoukkoa ei tässä ole mahdollista kiittää, mutta haluan mainita elämänkumppanini Marja-Leena Oksasen ihailtavan kärsivällisyyden, jolla hän on kuunnellut pohdiskelujani. Hän on antanut sotilasyhteisössä vietettyjen kuuden vuosikymmenen vapaaehtois- ja ammattityön jalostamia neuvojaan – myös niin sanotusta naisnäkökulmasta.

Tämä on ollut pienimpiä yksittäisiä töitani, mutta silti ehkä vaativin niistä, laajan aihepiirin ja käsiteltyjen asioiden mittavuuden takia. Monitaitoinen kustannustoimittajani Sakari Heiskanen

on tukenut työn yhteydessä tehtyjä valintoja ja muita ratkaisuja kannustavalla tavallaan, mistä esitän hänelle tässäkin lämpimimmät kiitokseni.

Omistan tämän *Kujanjuoksun* uuden laitoksen nyt *Kylmän sodan kahdet kortit* -nimisenä vuonna 2021 menehtyneen ystäväni ja työtoverini, professori Jouni Suistolan muistolle. Hänellä oli runsain mitoin sellaista näkemystä ja rohkeutta, jota osallistuminen asioiden kehittämiseen isänmaan parhaaksi vapaassa yhteiskunnassa vaatii.

Kirkkonummella, toukokuussa 2024

Heikki Tiilikainen

JOHDANTO

Suomen melskeinen menneisyys

Suomen asema 1940-luvulla alkaneessa kylmässä sodassa selittyy parhaiten maamme pitkällä historialla idän ja lännen vaikutuspiirien raja-alueena. Suomea on pyritty käyttämään etuvartiona milloin itää, milloin länttä vastaan, vaikka suomalaiset itse eivät välttämättä olisi sellaista halunneet.

Rooman maailmanvallan jakautuminen Itä- ja Länsi-Roomaksi kylvi erimielisyyden siemenen Eurooppaan ja lopulta myös fennien maahan. Läntinen roomalainen ja itäinen kreikkalainen katolisuus alkoivat selvittää välejänsä, ensin Balkanilla ja sitten Itämeren piirissä. 1500–1600-luvulla suurvallaksi kasvanut ortodoksinen Venäjä alkoi katsella pääsyä läntisille merille. Se rakensi 300 vuotta sitten itselleen uuden suurkaupungin suomenheimoisten asuttamalle Inkerinmaalle, Suomenlahden perukkaan, Nevan soiseen suistoon. Suomi oli silloin Pohjois-Euroopan suurvallan Ruotsin maakunta, mutta Venäjän voima kasvoi aina vain. Sodat ja vihat runtelivat Suomea kahden suurvallan kiistellessä siitä, kunnes niin sanotussa Suomen sodassa 1808–1809 sotilaallisen ja poliittisen kantokykynsä ylittänyt Ruotsi lopulta menetti Suomen Venäjälle.

Suomelle alkoi nyt vajaan vuosisadan kestänyt onnellinen aika. Venäjän tsaarit halusivat silittää uutta dominiotaan myötäsukaan, antoivat sille pitkälle ulottuvan autonomian ja omat valtiopäivät, aikanaan oman rahan sekä tullirajan emämaata vasten, ja jopa oman sotaväen, joka suurimmillaan käsitti kahdeksan

tarkk'ampujapataljoonaa, Kaartin pataljoonan, rakuunarykmentin ja oman kadettikoulun. Suomi sai rauhassa rakentua kohti täydellistä itsenäisyyttä ja osoitti myös uskollisuutensa ja kiitoksensa monin tavoin. Keisari Nikolai I sanoi kerran, itse asiassa Puolassa syntyneen kapinan jälkeen, että suomalaiset eivät ole koskaan aiheuttaneet hänelle pienintäkään harmia.

Venäjän keisarikunnan ja siihen kuuluneen Suomen suuriruhtinaskunnan – se tarkoitti sitä, että Venäjän tsaari oli Suomen suuriruhtinas eli ylin hallitsija – seesteinen vuosisata alkoi loppua 1890-luvulla, jolloin venäläiset havaitsivat Pietarin liepeille syntyneen viittä vaille itsenäisen ja sellaisena myös esiintyvän valtion, joka kaiken lisäksi pystyi valvomaan Suomenlahdella Pietarista suurille merille kulkevia laivareittejä. Saksan vahvistumisen myötä tämä alkoi huolestuttaa Venäjän hallitusta ja sotilasjohtoa.

Alkoi niin sanottu sortokausi. Keisari antoi niin sanotun helmikuun manifestin vuonna 1899, jolla Suomen lainsäädäntö määrättiin Venäjän alaisuuteen, toisin sanoen otettiin pois Suomen senaatilta. Suomen oma sotaväki lakkautettiin vuonna 1901 ja samassa yhteydessä astui voimaan uusi asevelvollisuuslaki, jolla suomalaiset yritettiin saada palvelemaan venäläisiin yksiköihin. Suomen kadettikoulu Haminassa sinnitteli vuoteen 1903, jolloin sekin suljettiin. Suomesta piti tulla kiinteä osa Venäjän keisarikuntaa.

Suomen kenraalikuvernööriksi eli keisarin edustajaksi Suomessa tuli kenraaliluutnantti Bobrikov, joka ryhtyi toteuttamaan saamansa tehtävää venäläistää Suomi. Syntyi avoin välirikko, joka kärjistyi Bobrikovin murhaan vuonna 1904.

Suomessa alkoi kehittyä ajatus siitä, että sopivan tilaisuuden tullen olisi irrottauduttava Venäjältä ja saatava aikaan oma, itsenäinen Suomen valtio. Edellytykset olivat sinänsä hyvät – Suomi ei ollut alusmaa, vaan sen erilaiset valtiolliset järjestelmät ja laitokset olivat täysin kehittyneet ja suomalaisten omissa käsissä. Kansa jakautui tässä asiassa kahteen mielipidesuuntaan

– nuorsuomalaisiin, jotka halusivat ryhtyä aktiiviseen toimintaan itsenäisyyden hankkimiseksi, ja vanhasuomalaisiin, joiden mielestä hyvät suhteet Venäjään takaisivat kuitenkin parhaat toimintaedellytykset Suomelle.

Maailmansodan syttyminen elokuussa 1914 loi uuden tilanteen. Venäjä sitoutui omalle länsirintamalleen Baltiaan ja Itä-Eurooppaan. Suomalaiset eivät joutuneet sotaan, mutta nyt nähtiin mahdollisuus hankkia itsenäisyys. Aktiivisimmat itsenäisyyspiirit tekivät sopimuksen Venäjän vihollisen Saksan kanssa sotilaskoulutuksen antamisesta vapaaehtoisille. Suomalais-sotilaista muodostettiin preussilainen Jääkäripataljoona 27, jonka vahvuus oli lähes 2 000 miestä.

Ensimmäinen maailmansota kulutti Venäjän keisarikuntaa niin pahasti, että siellä syntyi vallankumous maaliskuussa 1917. Kovaotteiset bolševikit kaappasivat lopulta vallan Pietarissa. Edellytykset Neuvostoliiton syntymiselle olivat valmiit, mutta yhtä lailla tämä mahdollisti Suomen itsenäistymisen.

Suomen eduskunnan julistettua maan itsenäiseksi joulukuun 6. päivänä 1917 maahan jäi runsaasti venäläistä sotaväkeä, mutta he olivat vuoden 1918 alussa jo lähdössä kotiin. Maassa oli valkoista tunnusväriä käyttäviä porvariston suojeluskuntia ja punaisten lippujen alla toimivia työväestön ja torpparien punakaarteja. Molemmat osapuolet olivat valmistautuneet aseelliseen yhteenottoon jo jonkin aikaa. Maa ratkesi kahteen osaan, punaisiin ja valkoisiin, jotka molemmat halusivat oman poliittisen näkemyksensä tulevan itsenäisyyden pohjaksi.

Syntyi väkivaltaisuuksia. Valkoisilla oli ongelmana maassa vielä oleva venäläinen sotaväki, jonka liittyminen punaisiin oli täysin mahdollista, ja joka siksi piti riisua aseista. Venäjältä saapunut kenraaliluutnantti Mannerheim ryhtyi johtamaan valkoisten sotatoimia ammattimaisesti, kun taas punaisten johto oli sotilaallisten amatöörien käsissä. Taistelut alkoivat tammi-kuussa 1918. Etelä-Suomi ja Karjala olivat punaisten hallussa, mutta paremmin johdetut valkoiset saivat heistä yliotteen.

Valkoiset saivat vielä maaliskuussa lisävahvistukseksi ja kipeästi kaivatuiksi alijohtajiksi Saksassa koulutetut parituhatta jääkäriä, mikä periaatteessa ratkaisi sodan kulun punaisten tappioksi. Suomen Vaasassa toimiva eduskunta pyysi ja sai apuretkikuntia Saksasta. Ruotsi nousi maihin Ahvenanmaalle.

Valkoiset pitivät voitonparaatinsa 12.5.1918 Helsingissä. Kunnan surutyötä ei kuitenkaan tehty, ja veljessodasta jäi Suomeen syvät, hoitamattomat arvet pitkäksi aikaa.

Suomi oli nyt valkoinen, ja rajan taakse syntynyt outo bolševikkijohtoinen neuvostojen maa vihollinen, jonka kanssa tilit eivät vielä olleet selvät. Oli hyvät syyt toivoa, että se sortuisi omiin ongelmiinsa. Suomi lähetti epävirallisesti kaikenlaisia hyökkäysjoukkoja rajan yli Karjalassa ja Kannaksella. Viroonkin lähti kaksi retkikuntaa auttamaan maan vapaussodassa. Retkikunnat surmasivat melko lailla surutta ja ilman oikeudenkäyntejä kiinni saamansa bolševikit tai sellaisiksi väitetyt, ja tekivät muitakin hyvään naapurisuhteeseen kuulumattomia tekoja. Suomalaiset antoivat englantilaisen laivasto-osaston tukeutua Koivistolle, josta se teki hyökkäyksiä Pietarin alueelle vallankumousta vastustavia ”valkoisia” venäläisiä auttaakseen.

Nuoren Neuvostoliiton vallassa oleva kommunistipuolue ei ollut pekkaa pahempi. Bolševikit tekivät tai pikemminkin sallivat vuonna 1918 Venäjälle paenneiden suomalaisten kommunistien tehdä rajan yli omia hyökkäyksiään. He ryhtyivät kouluttamaan niin sanottuja punaupseereita Suomessa tapahtuvaa vallankumousta varten.

Suomalaiset kommunistit valmistelivat oppinsa mukaan ututterasti vallankumousta, ja Neuvostoliitto tuki heitä antamalla tukialueen ja koulutuksen sekä rakentamalla Suomeen maanalaisen kommunistiverkoston vakoilua varten ja tulevan vallankumouksen perustaksi. 1920 solmittiin Tarton rauha, jossa sovittu Suomen raja kulki hyvin lähellä Leningradia. Neuvostoliitto epäili, että Suomesta tulisi astinlauta suoraan vallankumouksen kehtoon.

Vuonna 1938 Neuvostoliitto alkoi esittää Suomelle neuvotteluja aluekysymyksistä. Ne alkoivat epävirallisina, mutta muuttivat syksyllä 1939 virallisiksi sitten, kun Saksa oli saman vuoden elokuussa katsonut Suomen ja Baltian maiden kuuluvan Neuvostoliiton etupiiriin, toisin sanoen se voi menetellä niiden kanssa tahtonsa mukaan ilman että Saksa puuttuisi asiaan. Samalla sovittiin Puolan jaosta. Seurauksia ei tarvinnut kauan odottaa. Neuvostoliitto hyökkäsi ensin Puolaan 1.9., ja aloitti ”yhteistyökeskustelut” Baltian itsenäisten valtioiden kanssa. Sitten vaadittiin Suomelta erilaisia myönnytyksiä, muun muassa alueluovutuksia. Suomi ei suostunut niihin, ja niin sanottu talvisota syttyi 30.11.1939. Se kesti 105 päivää. Suomi säilyi itsenäisenä, mutta menetti paljon alueita ja ihmisiä, ja Hanko annettiin vuokralle Neuvostoliitolle. Kansa oli katkera ja koki perustellusti kärsineensä vääryyttä, vaikka virallisesti valtio tyytyikin tulokseen eikä sallinut minkäänlaisia mielenosoituksia.

Saksa valmistautui kuitenkin keväällä 1941 Hitlerin suunnitelmien mukaisesti hyökkäämään Neuvostoliittoon, ja teki niin kesäkuussa 1941. Suomalaiset joukot pantiin liikekannalle mutta puolustusryhmitykseen. Neuvostoliitto pommitti Suomea, ja Suomi katsoi olevansa sodassa sen kanssa. Suomalaiset joukot siirtyivät hyökkäykseen ja ylittivät rajat 10.7.1941 jyräten lujasti puolustautuvan Neuvostoliiton joukot niin, että olivat syvällä Itä-Karjalassa vuoden loppuun mennessä. Pohjois-Suomessa oli Norjan valtauksen jälkeen Suomeen siirtynyt 220 000 miehen vahvuinen saksalainen armeijaryhmä, joka ei kuitenkaan onnistunut yrityksissään ottaa haltuun Muurmanskin jäättömästä satamasta Neuvostoliiton sisäosiin johtavaa elintärkeää huoltoyhteysrataa. Suomalaiset olisivat ilmeisesti niin halutessaan voineet tehdä sen, samoin kuin vallata Leningradin, mutta viisas Mannerheim esti sen: hän ymmärsi, että naapureina on elettävä vielä sodan jälkeenkin.

Seurasi niin sanottu asemasotavaihe. Japani hyökkäsi Havaijille joulukuussa 1941, ja Euroopan sota muuttui maailmansodaksi,

kun Yhdysvaltojen teollisuusmahtikin oli nyt mukana. Saksan voimat alkoivat loppua. Suomi irtautui sodasta syyskuussa 1944. Väli rauhan ehtoihin kuului saksalaisten ajaminen pois maasta. Seurasi niin sanottu Lapin sota. Molemmat osapuolet halusivat välttää tappioita, mutta liittoutuneiden valvontakomissio painosti Suomea hyökkäämään täysin voimin. Vetäytyminen muuttui veriseksi sodaksi ja saksalaiset polttivat Lapista melkein kaikki talot. Sotatoimet hiljenivät talveksi, ja viimeinen saksalainen poistui Suomesta vasta 27.4.1945. Suomen siirtymistä sodasta rauhan kannalle tuli valvomaan liittoutuneiden valvontakomissio, jossa valtaa käytti selvästi Neuvostoliitto englantilaisen osapuolen lähinnä myötätunneilla.

Sotien tilinpäätös oli rankka. Suomi joutui suorittamaan rasakat sotakorvaukset, menetti toiseksi suurimman kaupunkinsa Viipurin sekä Laatokan Karjalan ja Kannaksen ja niiden kaupungit Sortavalan ja Käikisalmen. Petsamo, joka oli ollut Suomen ainoa ympäri vuoden jäästä vapaa satama, menetettiin, samoin Suomenlahden suuret saaret. Neuvostoliitto vaati Hangon sijasta nyt uuden vuokra-alueen Porkkalasta ja sen ympäristöstä.

Suomen puolustusvoimissa oli syksyllä 1944 varauduttu siihen, että Neuvostoliiton pyrkiessä miehittämiseen se torjuttaisiin sissisodalla. Sitä varten oli kätkeytyä aseita ympäri maata. Tämä väli rauhansopimuksen vastainen varotoimi paljastui kuitenkin, ja suomalaisia upseereita vangittiin. Tuomiot eivät kuitenkaan vaikuttaneet heidän myöhempään uraansa. Esimerkiksi 1960-luvun puolivälissä sekä puolustusministeri Arvo Pentti että kenraali Yrjö Keinonen olivat entisiä asekatkijöitä. Johtavia suomalaisia poliitikkoja tuomittiin vastaavasti myös vankeusrangaistuksiin sotasyllisinä. Yleisesti koettiin heidän olevan sijaiskäräjöitä, jotka osaltaan mahdollistivat Suomelle rauhan. Sodan jälkiselvittelystä jäi myös suomalaisten keskuuteen sisäistä katkeruutta. Sotasyllisyys- ja asekatkenta-oikeudenkäynnit hiersivät vielä 1960-luvulla sekä poliitikkojen että ylempien upseerien henkilösuhteita.

Suomi oli vuokrannut Neuvostoliitolle laivastotukikohdaksi Porkkalan, joka oli paljon lähempänä pääkaupunkia kuin talvisodan jälkeen vuokrattu Hanko. Itse muistan asuessani Espoon Mankkaalla 1950-luvun alkuvuosina, kuinka pelkäsini nähdesäni ja kuullessani Porkkalan tykkien suuliekit ja jyrynän yöllä. Suomalaiset tekivät surutyötä, kuka rakkaimpansa, kuka kotinsa menetyksen takia. Suomea ajettiin samaan aikaan tiukoin ottein maatalousmaasta teollisuusvaltioksi, jotta sotakorvaukset Neuvostoliitolle saataisiin maksettua.

Jotkut suomalaiset kommunistit toivoivat voivansa käyttää tilaisuutta hyväkseen saadakseen aikaan vallankumouksen. ”Vaaran vuosien” jännitys tiheni keväällä 1948 vallankaappausuhkaan. Valtiovalta näytti vastatoimillaan päättäväisyyttään: Helsingin lähistölle ajettiin panssareita, Eteläsatamaan sotalaivoja, ja kommunistien käsissä olevan Valtiollisen poliisin aseet lukittiin Tuomiokirkon kryptaan. Vallankumoushenkeä olikin ilmassa: jopa SKP:n naisten ensiapuryhmä kutsuttiin koolle, ja Töölössä kaivoi talonmies metsästyskivääriä esiin. Tapahtumista on edelleen ristiriitaisia tietoja, mutta nykytiedon valossa näyttää siltä, että määrätietoista kaappausyritystä ei ollut tekeillä. Neuvostoliitto halusi turvata vakaat olot Suomen suunnalla ja sotakorvausten saamisen, eikä ryhtynyt tukemaan kapinahankkeita.

Vuonna 1947 Suomi pääsi myös juridisesti irti sodasta, kun Pariisissa solmittiin rauhansopimus liittoutuneiden kanssa vuoden 1947 alussa. Puolustusvoimille ehdot olivat ankarat. Maavoimiin sai kuulua enintään 34 000 miestä, laivaston miesvahvuus sai olla 4 500 ja kokonaistonnisto 10 000, ilmavoimien vahvuus rajattiin 60 lentokoneeseen ja 3 000 mieheen. Suomelta kiellettiin atomiaseet, sukellusveneet ja ”ohjattavat ammuksiset” eli nykykielellä ohjukset. Materiaalia ei saanut olla enempää kuin mitä edellä mainitut joukot tarvitsivat, ja ylimääräinen materiaali piti luovuttaa pois. Saksasta ei saanut hankkia sotamateriaalia tai edes ottaa sen kansalaisia Suomen siviili-ilmailun palvelukseen.

SUOMALAISSOTILAIEN TASAPAINOILU IDÄN JA LÄNNEN VÄLILLÄ

Kylmä sota oli vaikeaa aikaa suomalaisille poliitikoille, mutta ei se helppoa ollut sotilaillekaan: heidän oli tasapainoitava poliittisen johdon aivoitusten ja oman terveen järkensä välillä. Usein Neuvostoliiton asevoimien kanssa syntyi tilanteita, jotka olisivat voineet johtaa vakaaviin seuraamuksiin.

Everstiluutnantti evp. Heikki Tiilikainen on koonnut *Kylmän sodan kahdet kortit* -teokseen tositarinoita suomalaisten sotilaiden haasteista Neuvostoliiton painostuksen alla. Kirjasta muun muassa selviää, kuinka neuvostoliittolainen Mig aikoi ampua alas suomalaisen tiedustelukoneen, miksi neuvostoliittolaiset valmistautuivat ampumaan oman matkustajakoneensa Suomen ilmatilassa ja kuinka presidentti Kekkonen oli joutua oman rannikkotykönsä upottamaksi neuvostoliittolaisessa sotalaivassa.

Kylmän sodan kahdet kortit -kirja pohjautuu Tiilikaisen aiempaan teokseen *Kylmän sodan kujanjuoksu*, joka julkaistiin vuonna 2003. Silloin moniin kirjassa käsiteltyihin kysymyksiin ei vielä ollut kattavia vastauksia eikä aika niiden esittämiseen ollut kypsä.

ISBN 978-952-403-410-4

kl 92.74

www.bazarkustannus.fi

Kansi: Ville Tietäväinen